

IN MEMORIAM A. KORTLANDT
DOOR IR N. TH. KOOMANS

WANNEER wij ons zetten tot het schrijven van een levensbericht over Anton Kortlandt, geboren te Zeist, 12 October 1891, Havenmeester te Rotterdam sinds 1933, overleden in Duitsche gevangenschap op 27 November 1944, dan zijn we ons bewust van het gevaar, dat in die beschrijving de spanning, hoop en vrees over zijn lot sinds zijn gevangenneming in Mei 1942 zoozeer op den voorgrond zouden komen, dat we aan Kortlandt als mensch, man en vader, ook als medewerker, misschien tekort zouden doen.

Daar al hetgeen hij in zoo ruime mate heeft gegeven aan allen, die met hem in aanraking kwamen, nauw samenhangt met zijn jeugd, opvoeding en opleiding, moge daarover eerst een en ander worden medegedeeld.

Anton Kortlandt was de derde zoon uit een groot doktersgezin in Zeist: zes zonen, drie dochters, een drukke huispraktijk. Wij kunnen ons voorstellen, hoe het vasthouden aan vaste huisregels bestaansvoorwaarde was voor dit gezin, hoe domineerend daar de plaats van de moeder moet zijn geweest, terwijl de vader, die zijn kinderen in liberalen geest voorging, vooral door zijn voorbeeld als nauwgezet medicus, steeds voor anderen klaarstaand, op de vorming van de kinderen van beslissenden invloed is. Tusschen ouder en kinderen, tusschen de kinderen onderling, ontstaat een hechte band.

In dat ouderlijk huis, in dit milieu vinden karaktertrekken als hulpvaardigheid, behoefte aan ordelijkheid, een sterk ontwikkelde zin voor rechtvaardigheid, gevoel voor humor hun oorsprong; maar evenzeer liefde voor de muziek, voor de natuur, het genieten van een mooie wolkenlucht, van 't spel van zon en wind. Dat alles wordt aan Ton meegegeven door het gezin en gevoed bij 't dwalen door de bosschen rond Zeist.

Al vroeg staat vast, dat Anton naar zee wil en wel bij de Koninklijke Marine. Op den H.B.S.-tijd te Utrecht volgt dan in 1911 in Willemsoord de opleiding tot marine-officier.

De aanstelling tot adelborst 1e kl. in 1913 – dus nog vóór den eersten wereldoorlog – wordt tijdens dien oorlog, in 1915, gevolgd door bevordering tot Luitenant ter zee 2e klasse.

Het leven in de Marine, een tocht met de Hr. Ms. Kortenaer naar de West ter bescherming van Nederlandsche belangen in Mexico, een periode in Nederlandsch-Indië, waarvan een tijd doorgebracht op de Opnemingsvaartuigen van Doorn en van Gogh, hebben zeer zeker hun aantrekkelijkheid voor den jongen zeeofficier. Een met gevaar voor eigen leven volbrachte redding als een sloep omslaat in de branding, bezorgt hem de reddingsmedaille. Soms dreigt een zekere stijlheid, die hem reeds als adelborst kenmerkte, tot conflicten te voeren; zoo toen hij pertinent weigerde om dienst te doen als adjudant bij een overste die hem niet zinde. Maar deze stijlheid van de goede soort wordt per slot toch gewaardeerd. In 1917 keert hij naar Europa terug.

De beperkte mogelijkheden voor de toekomst, gevolg van de weinige bereidheid van de Nederlandsche regeering om middelen beschikbaar te stellen voor het verkrijgen van behoorlijk materieel, hebben in 1919 een waren uittocht uit de Marine ten gevolge. Ook Kortlandt besluit zijn werkracht elders ter beschikking te stellen. In Juli 1919 verlaat hij den dienst als luitenant ter zee 2e klasse en krijgt een werkring als procuratiehouder bij de N.V. Bureau voor Economische Stoomproductie te Rotterdam, doch slechts voor korten tijd; in 1921 vinden we Kortlandt als chef van de afdeling Proviand en Uitrusting bij de N.V. Van Nievelt Goudriaan & Co.'s Stoomvaart Mij.

De wijze, waarop hij opkomt voor de belangen van een ondergeschikte, leidt tot een eenigszins gespannen verhouding met de Directie. Wanneer dan ook in 1927 de plaats van adjunct-havenmeester der Gemeente Rotterdam vrij komt, is Kortlandt onder de gegadigden en hij heeft de voldoening deze plaats te verkrijgen.

In 1933 volgt dan, na den dood van den toenmaligen functionaris, de benoeming van Kortlandt tot Havenmeester der Gemeente Rotterdam.

Het is speciaal in die periode, dat steller dezes het voor-

recht had Kortlandt nader te leeren kennen. De instelling van het Havenbedrijf der Gemeente maakte een nauwe samenwerking noodzakelijk, een samenwerking, welke van de zijde van Kortlandt met aanvaarding van de beperkingen, welke uit deze reorganisatie voortvloeiden, steeds van gansch harte is gegeven.

De verhouding van Kortlandt tot zijn personeel wordt gekenmerkt door diens militaire opleiding. Voor zoover het personeel afkomstig is uit de Marine of de koopvaardij, weten zij deze strenge en toch hartelijke verhouding te waardeeren. Wordt de dienst met toewijding verricht, dan kan er bij den Havenmeester ook wel een potje gebroken worden. Wie persoonlijke belangen vóór laat gaan boven het dienstbelang, zal in Kortlandt een kwaden tegenstander vinden.

Ook in de betrekkingen tot de gebruikers van de haven geeft het gevoel, dat men met een onkreukbare persoonlijkheid te doen heeft, een basis van vertrouwen en een zekere waardeering, ook in die gevallen, waarin Kortlandt strikt meent te moeten vasthouden aan de letter der verordeningen. Vele van deze verordeningen dragen trouwens het stempel van zijn methodischen geest. Vóórdat het Havenbedrijf is ingesteld, laat Kortlandt overzichtelijk statistisch werk verrichten. Zijn voor de haven zoo waardevol uitvoerig kaartstelsel, omvattende de gegevens omtrent alle de Rotterdamsche haven bezoekende zeeschepen, is helaas in de Meidagen van 1940 in de vlammen opgegaan.

Van de landelijke Benzinecommissie is Kortlandt jarenlang een gewaardeerd lid; als „deskundige voor de Rijnvaart” doet hij goed werk; de keurig uitgegeven Rotterdamsche Gids voor Handel en Scheepvaart, door Kortlandt nog samengesteld als adjunct-havenmeester, draagt het stempel van zijn eenvoudig en zakelijk karakter.

Wij willen thans eerst in herinnering brengen, dat Kortlandt in 1917, na zijn terugkeer uit Indië in het huwelijk trad met Wilhelmina Louisa Backer, die hij reeds kende uit zijn schooltijd, toen ze samen musiceerden. In 1925 wordt uit dit huwelijk een dochter geboren, reeds als schoolmeisje voor haar vader een gezellige kameraad. Wat is er niet

genoten, wanneer in de zomervacantie het kleine gezin de reis kon aanvaarden met de eigen motorboot! Een gelukkig huwelijk, waarin Kortlandt veel heeft ontvangen, omdat hij veel heeft gegeven. En was er bij zijn eenigszins gesloten natuur niet steeds de gelegenheid om in de muziek datgene te uiten, waarvoor hij in zijn nuchterheid geen vorm kon vinden met woorden?

In den kring van oud-marinemannen te Rotterdam, die zoo trouw blijft samenkomen, heeft hij een eigen plaats. In den grotesken strijd tusschen de Koninklijke Marine en de familie Madura om den „Looden verrader”, neemt hij, ook op lateren leeftijd, nog actief deel. Zoo blijft hij èn door zijn werk èn door zijn kennissenkring nauw aan de zee verbonden.

Onder dit alles wordt een streep gezet in Mei 1940, als de Duitscher zijn intree doet in ons land en in onze haven. Het verloren gaan van het gebouw van den Haven- en Loodsdienst aan de Leuvehaven, de noodzakelijkheid elders den dienst wederom op gang te brengen, thans in het gebouw van de Rivierpolitie aan de Parkhaven, geeft aanvankelijk veel werk.

Van meet af aan weet Kortlandt de aanraking met den bezetter tot het uiterste te beperken. Zijn gezindheid steekt hij niet onder stoelen of banken; het portret van de Koningin in zijn werkkamer krijgt een accent in de nationale kleuren.

Waar zooveel stof tot conflicten aanwezig is, wordt het raadzaam geacht Kortlandt niet steeds alléén tegenover den bezetter te plaatsen en den inmiddels werkloos geworden overste van de mariniers F. Lugt tot adjunct-havenmeester te benoemen. Kortlandt wordt al spoedig opgenomen in een kleinen kring van gezaghebbende officieren, die t.z.t. mede leiding zullen geven aan het verzet. Heel wat berichten over bewegingen in de Rotterdamsche haven, die via het Bureau Inlichtingen hun weg naar Engeland vinden, zijn van Kortlandt afkomstig.

Wanneer Kortlandt in 1941 voor een 16-tal dagen wordt gevangengenomen, vermoedelijk op aanklacht van een ondergeschikte, blijkt ondubbelzinnig, hoezeer zijn personeel met de familie en met hem meeleeft.

In het werk voor „de zêemanspot” heeft hij een actief aandeel. Het moeten beleven hoe Nederlandsche belangen worden geschaad en Nederlandsche hoogheid wordt geschonden, is hem een gruwel; in dezen tijd rijpt het plan om te trachten elders het vaderland actief te gaan dienen. Uitvoering van dit plan wordt plotseling noodzakelijk wanneer gegevens over zijn activiteit in handen blijken van de S.D. De poging, van IJmuiden uit ondernomen, om over te steken naar Engeland wordt hem noodlottig: verraad leidt tot gevangenneming van bemanning en verstekelingen op het moment van vertrek.

Kortlandt doorstaat het dagenlange verhoor ongebroken en dwingt door zijn houding het respect af van zijn vervolgers. Wanneer na vier maanden eenzame opsluiting in de gevangenis te Scheveningen Mevrouw Kortlandt gelegenheid krijgt tot een eerste bezoek, blijkt hoezeer de onzekerheid over wat aan zijn familie is overkomen hem heeft gedeprimeerd. Na dit eerste bezoek keert geleidelijk aan de oude geestkracht terug. Dan volgen de maanden van gevangenschap, die zich aaneenrijgen tot jaren. Er is ongeveer om de vier of vijf weken contact met de familie, terwijl ook steller dezes tot de geregelde bezoekers behoort. De dag, waarop zijn celgenoot Karel Versteeg de vrijheid krijgt, terwijl hij zelf moet blijven, is voor Kortlandt wel heel moeilijk. Hij is mee ondeugend in de kleine gemeenschap, draagt de straffen, in de gevangenis daarvoor geldend, en heeft ook bij zijn bewakers een goeden naam. Om den tijd te korten, leert hij Deensch en Spaansch, haalt zijn kennis van het Maleisch op, terwijl hij – met toestemming van de Duitschers – het Havenbedrijf op sommige punten van advies blijft dienen. Ook in die te Scheveningen geschreven rapporten geeft hij blijk van een bewonderenswaardige geestkracht.

Met de invasie in Normandië volgt de overbrenging naar Vught. Even is het contact verbroken: dan komen berichten over tewerkstelling in een keukenploeg, die hoop geven, dat hij het ook lichamelijk nog wel zal bolwerken.

De ontruiming van Vught na „dolle Dinsdag” met de fusillade van vele gevangenen geeft aanvankelijk een moeilijk

te dragen onzekerheid. Dan komen de eerste berichten uit Oranienburg, vervolgens de aankondiging van aanstaand vertrek naar het kamp Neuengamme bij Hamburg.

Wat zich daar heeft afgespeeld, zal wel niet meer geheel zijn te reconstrueeren. Uit berichten van een kampgenoot valt op te maken, dat Kortlandt het èn lichamelijk èn geestelijk te kwaad heeft gekregen. Dysenterie en het zien van onrecht, méér dan het ondergaan daarvan, hebben hem per slot gesloopt: op 27 November 1944 is hij in het gevangenis-hospitaal aldaar gestorven.

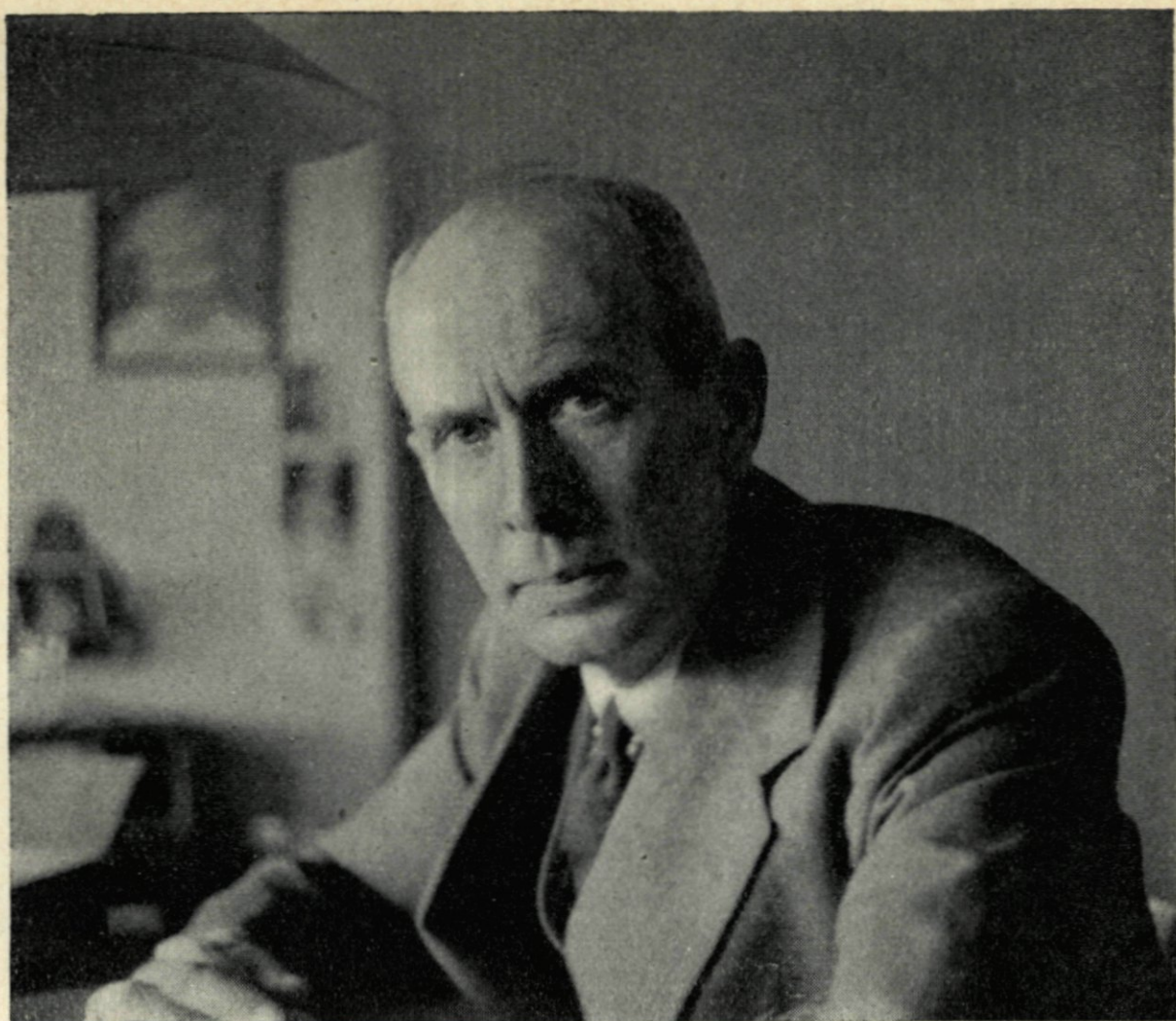
Wij houden aan hem de herinnering aan een laatste bezoek in Mei 1944 te Scheveningen, toen we een oogenblik samen buiten in de zon een prettig gesprek konden voeren, waarvan de stellige verwachting op een spoedige bevrijding van ons land het onderwerp was: nuchter, vol humor, zonder zelf-beklag, wachtend op een toekomst, die hij niet meer heeft mogen beleven.

Zal dit lijden van Ton Kortlandt, zal dit geweldig verlies voor zijn familie op eenigerlei wijze vrucht dragen? Het is aan ons, die hem gekend hebben, om met de daad op die vraag een antwoord te geven.

DE HEIMELIJKE ZONDE

Op heden den 18en Augusti 1734 compareerden voor mij Johan Obreen, openbaar notaris binnen Rotterdam Messieurs Nicolaas Mari, gewezen fransche kostschoolmeester en Etienne Castaing, dansmeester, beyde wonende binnen deze stad, dewelke getuygden en attesteerden bij dezen ten behoeve van een iegelijk wien het zouden mogen aangaan, waar en waaragtig te zijn: En eerstelijk de voorn. Nicolaas Mari, dat de zoon van den heer Johannes Wilhelmius, predikant in de Gereformeerde gemeente dezer stad, ten tijde dat hij bij hem getuyge in het kostschool ging, aldaar heeft leeren dansen, gedurende den tijd van ontrent drie a vier maanden, door het onderwijs van den tweeden getuyge en dat het in dien tijd gebeurd is, dat de voorn. Heer Wilhelmius met hem getuyge daarover in discours komende, hem vraagde, of men dat onderwijs in het dansen niet zoude kunnen laten doen of continueren onder de benaming van te leeren groeten, met bijvoeginge, dat hij het niet wilde weten, dat zijn zoon leerde dansen. Ende de tweede getuyge verklaarde dat hij, ten tijde als boven, den zoon van den voorn. Heer Johannes Wilhelmius in het school van den eersten getuyge heeft onderwezen in het dansen gedurende den tijd van ontrent drie of vier maanden; dat hij getuyge ook de dogters van den voorss. Heer Wilhelmius eenigen tijd ten huyze van den zelve heeft onderwezen in de beginsels van het dansen tot der tijd toe, dat dezelve naar 't school gingen van Juffr. Fomisset en dat de voorn. Heer Wilhelmius daarbij present is geweest...

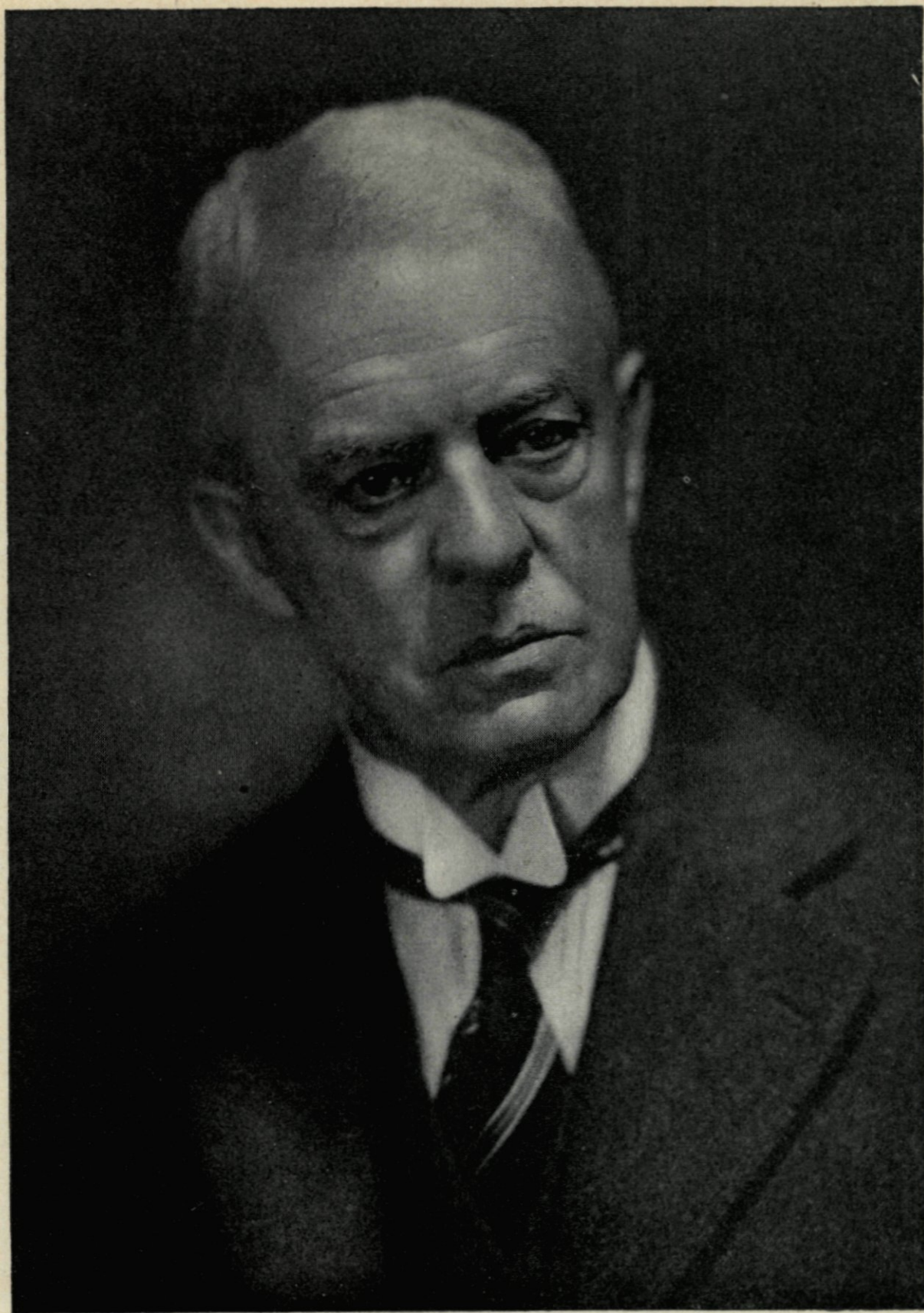
Uit Notarieel archief, inv. 2024, No. 129.

28. A. Kortlandt † 1944.

29. A. Kortlandt bij de begroeting van het 10.000ste schip op 30 Aug. 1938.
Naar een foto van de N.R.C.

30. Mr Th. A. Fruin † 1945.